

امنیت اقتصادی

مجتبی نیک رهی

پرومان توکلی

مجله علمی

۱۳۹۷

سرشناسه	:	نیک رهی، مجتبی
عنوان و نام پدیدآور	:	امنیت اقتصادی / مجتبی نیک رهی، پژمان توکلی، مجید مرادی
مشخصات نشر	:	تهران: فانوس دنیا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۲۵۳ ص. مصور، جدول. ۳۰۰.۰۰۰ ریال
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۰۹۷-۱۶-۱
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
موضوع	:	امنیت اقتصادی، ایران
رده بندی دهیمی	:	۳۳۹/۲۲۰۹۵۵
شماره ثبت کتاب ملی	:	۵۳۴۱۴۰۴

WWW.FANOSSEDONYA.IR
Fanoos.donya@yahoo.com

امنیت اقتصادی

مؤلفان: مجتبی نیک رهی، پژمان توکلی و مجید مرادی

طرح جلد: صدیقه شاه میرزایی جشقانی

انتشارات: فانوس دنیا

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۹۷-۱۶-۱

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۰۰.۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: نگاه مختص به علم اقتصاد از منظر اسلام و غرب	۲۱
فصل دوم: تحلیلی مختص بر اقتصاد ایران در اندیشه های اقتصادی امام خمینی (ره)	۵۵
فصل سوم: تورم و آثار ناگوار آن در اقتصاد	۸۷
فصل چهارم: اهداف غرب از جنگ اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران	۱۳۷
فصل پنجم: امنیت اقتصادی و عوامل موثر بر آن	۱۴۵
فصل ششم: پیشنهادات و راهکارهایی در جهت امنیت اقتصادی پایدار	۲۱۹
منابع لاتین	۲۵۱
تارنها	۲۵۳

مقدمه

امنیت یکی از نیازهای اولیه هر موجود زنده محسوب می‌شود و هر فرد و به تبع آن هر اجتماع خواهان برخورداری از آن می‌باشد. امنیت و میزان برخورداری از آن برای تمام نظام‌های سیاسی و شهروندان آنها صرف‌نظر از سطح توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، از مهمترین مسائل به شمار می‌رود. بدون تردید برای پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه و همچنین شکوفایی استعدادها هیچ عاملی مهم‌تر از امنیت نیست و توسعه اجتماعی و اقتصادی جامعه بدون وجود امنیت امکان‌پذیر نمی‌باشد. به همین دلیل ایجاد و حفظ امنیت و در پی آن افزایش ثبات و توسعه منافع ملی همواره مدنظر رهبران سیاسی و مردم کشورها قرار داشته است. در دهه‌های اخیر مفهوم و ماهیت امنیت تغییر زیادی کرده است. امنیت اصلی برای حفظ امنیت ملی از ابعاد سنتی و نظامی تهدید، به تهدیدات غیرسنتی و غیرنظامی معطوف شده است. امروزه امنیت ملی صرفاً مقابله با تهدیدات خارجی نیست، بلکه در شیوه‌های مواجهه با تهدیدات داخلی همچون مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی معنا می‌یابد. امروزه بعد اقتصادی امنیت از اهمیت بالایی برخوردار گردیده است. امنیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه‌یافتگی است. به

عبارتی می‌توان گفت که توسعه اقتصادی در هر کشور تنها در سایه امنیت اقتصادی تحقق می‌یابد. بنابراین ایجاد ثبات اقتصادی از اهداف اساسی برنامه‌های توسعه کشورها به شمار می‌رود.

یکی از دلایل اساسی ایجاد جوامع بشری پدیده امنیت^۱ بوده است. تولید کالای امنیت، همواره مهم‌ترین فلسفه وجودی دولت‌ها را تشکیل می‌داده است. به گونه‌ای که رشد و توسعه جوامع همواره در پرتو این دیده شکل گرفته است. امنیت در همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی بشر به مفهوم عام و خاص متجلی گردیده است. امنیت و میزان آن برای تمام نظام‌های سیاسی و شهروندان صرف نظر از سطح توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، از اولویت‌ترین و با اهمیت‌ترین مسائل به شمار می‌رود. در قرآن کریم آیات زیادی درباره امنیت و جایگاه رفیع آن در زندگی فردی، اجتماعی و اقتصادی بیان شده است. در آیه ۵۵ سوره نور یکی از اهداف استقرار حاکمیت خداوند و خلافت صالحان و طرح کلی امامت را تحقق امنیت معرفی کرده است. اهمیت امنیت به حدی است که امام علی (ع) امنیت را به مثابه گوارترین نعمت، پایه رفاه زندگی و یکی از اهداف ذاتی و مأموریت‌های اساسی حکومت اسلامی می‌داند. قوله امنیت به مثابه یک آرمان و واقعیت به عنوان یکی از حقوق اساسی مردم مطرح است و برآیند مجموعه‌ای از تعامل‌ها، تعاون و سازگاری بین اجزای مختلف نظام اجتماعی است.

بدون شک هیچ عنصری برای پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه مهم‌تر از عنصر امنیت نبوده و توسعه اجتماعی - اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جامعه بدون امنیت امکان‌پذیر نخواهد بود. در دهه‌های اخیر مفهوم و ماهیت امنیت از ابعاد سنتی و نظامی به تهدیدات غیرنظامی تغییر کرده است.

یکی از وجوه اساسی امنیت در شکل اقتصادی آن بروز پیدا کرده است. امنیت اقتصادی^۱ اصولاً ایجاد و تثبیت یک بستر مناسب جهت انجام فعالیت‌های اقتصادی است. این بستر اصولاً حقوق فرد را در رابطه با کلیه فعالیت‌های اقتصادی وی و در رابطه با عملکرد متقابل وی با سایر افراد جامعه تعریف می‌کند. کارکرد اقتصاد در حوزه امنیت - اعم از امنیت ملی و فراملی - به نحو چشمگیری برجسته و به واقعیتی انکارناپذیر تبدیل شده است. دین مبین اسلام نیز در نگرش خود علاوه بر تولید، به توزیع سرمایه و همچنین به مهار سرمایه‌های کلان جهت حفظ امنیت اقتصادی توجه ویژه‌ای نشان داده است. تولید محور اصلی رشد و امنیت اقتصادی می‌باشد. قرآن در بحث امنیت اموال افراد، ضمن محترم شمردن مالکیت خصوصی آنها، عدم تعدی به این اموال را از نشانه‌های مؤمنان می‌داند.^۲ ماندل^۳ معتقد است که آکسون بُعد اقتصادی امنیت ملی جایگزین بُعد نظامی شده و به تدریج به محور اصلی تبدیل شده است. بنابراین تصور جامعه امن بدون توجه به کارکردهای اقتصادی و متغیرهای اقتصادی امکانپذیر نمی‌باشد. بوزان امنیت اجتماعات بشری را شامل امنیت نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی دانسته و می‌داند که این پنج بخش در ارتباط با همدیگر حوزه امنیت را متأثر می‌سازند. برخی از محققان برای باورند که کشمکش‌ها، نزاع‌ها و جنگ‌ها بین کشورها با اهداف اقتصادی آغاز می‌شوند. عده‌ای دیگر بر این باورند که بخش اعظم مسائل سیاسی هر کشور درباره رفاه و رونق اقتصادی می‌باشد و به همین دلیل برای بُعد اقتصادی امنیت، اهمیت زیادی را قائل می‌باشند.

^۱ Economic Security

^۳ Mandel

بعد اقتصادی امنیت یکی از مهمترین ابعاد امنیت تلقی می‌شود. به گونه‌ای که امروزه امنیت از مفهوم سنتی و مقابله با تهدیدات خارجی، به تهدیدات غیرسنتی و غیرنظامی معطوف شده است. امروزه امنیت شیوه‌های مواجهه با تهدیدات داخلی مانند مسائل اقتصادی را نیز در بر می‌گیرد. امنیت اقتصادی اصولاً به معنی ایجاد و تثبیت یک بستر مناسب برای انجام فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد. بدون تردید پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه بدون بود امنیت امکان‌پذیر نخواهد بود. اکثر مطالعات انجام گرفته نشان می‌دهد که تورم، بیکاری، فقر و نابرابری می‌تواند سطح دسترسی افراد به ضروریات زندگی را با شکل مواجهه نموده و رفاه مردم جامعه را کاهش دهد. علاوه بر آن تورم، بی‌اعتمادی، فقر و نابرابری بالا پیامدهای اجتماعی مانند سرقت، قاچاق و ... را در جامعه به همراه دارد. بنابراین لازم است با بسترسازی مناسب برای رونق سرمایه‌گذاری و تولید و ایجاد اشتغال پایدار در اقتصاد و اتخاذ سیاست‌های مناسب اقتصادی در جهت رفع مشکلات فوق گام برداشت.

تأمین امنیت اقتصادی براساس دو محور کلی قابل پیگیری است. این محورها شامل تحقق امنیت سرمایه‌گذاری و امنیت اشتغال و درآمد می‌باشد. امنیت سرمایه‌گذاری چهارچوب نهادهای اساسی، اوضاع سیاسی، حقوقی و اجتماعی است که اعتماد پس‌اندازکنندگان و سرمایه‌گذاران را جلب کرده، امنیت افراد و امنیت حقوقی معاملات را تضمین می‌کند. ایجاد امنیت اقتصادی در جامعه از طریق برابری حتمی و رفع تبعیض، گسترش اشتغال مولد، اصلاح قوانین و مقررات اقتصادی، برسد فرصت‌های تحصیلی و آموزشی یکسان برای عموم مردم، انطباق نظام آموزشی با نیازمندی‌های بازار کار، جلوگیری از افزایش قیمت‌ها، برقراری تناسب بین افزایش قیمت‌ها و افزایش درآمد صاحبان درآمد ثابت، نظام جامع تأمین اجتماعی، جلوگیری از گسترش شهرنشینی از طریق فراهم نمودن امکانات در مناطق روستایی و محروم و ... قابل تأمین می‌باشد.

افکار و عقاید اقتصادی همیشه با مفاهیم سیاسی و ارزشی همراه بوده است. حدود یک صد سال پس از تدوین مباحث اقتصادی و سیاسی توسط آدام اسمیت این علم با مساعی اقتصاددانان نئوکلاسیک، جامه نو به تن کرده و می‌رفت تا به تدریج قیود ارزشی و اخلاقی را کنار گذارد و به صورت یک دانش تحقیقی و مستقل درآمد. ولی این راه طولانی‌تر شده و حدود یکصد سال دیگر می‌گذرد، و اینک در ربع آخر قرن بیستم هنوز هم مساعی یک «علم اقتصاد تحقیقی» ناگشوده می‌نماید.

اسلام، همه انسان‌ها را به سمت رشد و کمال حقیقی و بهره‌گیری از امکانات رفاهی، هدایت می‌کند و برای این منظور باید راهکارهایی برای کاهش فقر، تبعیض و بر عدالتی در جامعه فراهم شود.

کشور اسلامی ایران را امکانات خدادادی وسیعی برای دستیابی به رشد سریع اقتصادی برخوردار است، به علاوه تأمین عدالت اجتماعی و رفع فقر و محرومیت از طریق اصل تعادل در توزیع درآمد و ثروت بین آحاد ملت مورد توجه و تأکید قانون اساسی است. از این رو ضروری است که راهبردهای توسعه کشور بر رشد سریع اقتصادی و توزیع عادلانه درآمد مبتنی باشد و براساس اهداف فوق برنامه ریزی و سیاست‌گذاری صورت گیرد.

با بررسی‌های انجام‌شده در خصوص ریشه‌های تورم و کاهش اسلامی مبارزه با آن نشان می‌دهد:

۱. تورم در ایران ناشی از عوامل ساختاری است. فرایند صنعتی‌شدن و توسعه زندگی شهری، تقاضا برای محصولات کشاورزی و کالاهای تجاری را افزایش می‌دهد؛ اما به دلیل تنگناهای موجود در این بخش‌ها، امکان افزایش متناسب تولید وجود ندارد؛

۲. کاهش قدرت خرید دولت ناشی از تورم، و افزایش کسری بودجه و تأمین آن از طریق استقراض از بانک مرکزی عرضه پول را در جامعه افزایش داده، فشارهای تورمی را می‌افزاید.

۳. در دهه‌های اخیر عوامل متعددی از جمله کاهش ناپذیری عرضه در بخش کشاورزی، ماهیت و پیامدهای راهبردی صنعتی‌شدن با تکیه بر الگوی جانشینی واردات و محدودیت‌های موجود در عرضه نهادهای تولیدی مثل نیروی کار ماهر، مواد اولیه، حمل و نقل و انرژی و محدودیت‌های موجود در تجارت (صادرات و واردات) و ...، ریشه‌های اصلی مشکلات ساختاری در اقتصاد ایران بوده است که زمینه‌های محدود شدن عرضه در بخش‌های کلیدی اقتصاد (کشاورزی و صنعت) را فراهم کرده است.

۴. از طرف دیگر، افزایش هزینه‌های مصرفی و مخارج سرمایه‌گذاری ناشی از درآمدهای نفتی سرریز شده به کشور و رشد نامتناسب نقدینگی باعث افزایش شدید تقاضا، فشارهای تورمی را تشدید کرد. افزایش بی‌اندازه دستمزدها و افزایش قیمت کالاهای وارداتی نیز در تشدید روند پیش‌گفته مؤثر بوده‌اند.

۵. توجه به مبانی اسلامی در زمینه‌های مختلف، اخلاق اسلامی کار و تولید می‌تواند فرهنگ کار و تولید را در جامعه تقویت کند.

۶. اجرای الگوی مصرف اسلامی و جلوگیری از اسراف و کاستن از حد فعلی مصرف می‌تواند بخشی از شدت تقاضا را کاهش دهد.

۷. گسترش تعاونی‌ها می‌تواند زمینه افزایش روحیه کار و تلاش و خلاقیت را در افراد پدید آورد. تعاونی‌های هزینه‌های حمل‌ونقل، واسطه‌گری تولید را کاهش داده، مشارکت عموم مردم در تولید را افزایش داده و توزیع درآمد را بهبود می‌بخشد.

۸. اصلاح ساختار کشاورزی در زمینه کشت و داشت و برداشت، اصلاح زمین‌های کشاورزی، ایجاد درآمد بیشتر برای روستاییان با احداث واحدهای

کوچک صنعتی مرتبط با فعالیتهای کشاورزی و برخی اقدامهای تشویقی و تأمینی می‌تواند با افزایش تولیدات کشاورزی مانع مهاجرت روستاییان به شهرها نیز بشود.

۹. در بخش صنعت نیز باید در جهت بومی کردن صنایع مونتاژ کوشش جدی صورت گیرد. با کاهش هزینه‌ها می‌توان رقابت این بخش را در بازار بین‌المللی افزایش داد.

۱۰. شرکت در جهت کوچک کردن دولت افزون بر کاهش هزینه‌های دولت، بخش بزرگی از مصارف دولتی که با ریخت و پاش بیشتری نیز همراه است، حذف شده و مقداری از سطح بالای مصرف کاسته خواهد شد.

۱۱. اصلاح سیاست‌های مالی دولت و اجرای هرچه بیشتر بانکداری اسلامی که بر مبنای مشارکت پایه‌ریخته شده می‌تواند از شدت رشد نقدینگی بکاهد.

بهره‌وری که بیانگر تولید منوط بر کارکن است به سطح تکنولوژی، کمیت و کیفیت عامل کار و فرهنگ حاکم بر کار و تولید در جامعه ارتباط دارد. نظام اداری ایران که تشکیلات آن بدون توجه به وظایف دولت سازمان یافته و معیار عقلانیت مبنای سازماندهی نبوده، علیرغم آنکه در جریان انقلاب و بعد از آن تلاشهایی چند در جهت ایجاد اصلاحات و تغییرات در تشکیلات اداری و عناصر آن صورت پذیرفته، اما هنوز این نظام تحول نیافته باقی‌مانده و به‌عنوان یکی از تنگناهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌گردد. در بهره‌وری عوامل متعددی تأثیر دارند، برخی از آنها برون‌زا هستند و تعدادی درون‌زا. عوامل برون‌زا را می‌توان در سه گروه فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی طبقه‌بندی نمود که نداشتن ایمان به کار، وجدان کاری، «ارزش» در اقتصادی که رشد و افت اقتصادی از فروش نفت پیروی می‌کند و رفاه از برخورداری از درآمد نفت (نه داشتن سهم در تولید) تبعیت می‌کند، طبیعتاً انگیزه تولید کلاً خدشه‌دار می‌شود و دست به دست کردن درآمد نفت هم شغل ایجاد می‌کند و هم رفاه!

به دلیل رشد بالای جمعیت، عرضه کار روز به روز در حال افزایش بوده و به لحاظ محدودیت‌های اشتغال در بخش‌های تولیدی، دولت بالاجبار در سازمان‌های دولتی اشتغالی بیش از حد مورد لزوم ایجاد کرده است که این روش عمل ضمن تسکین موضعی مشکل بیکاری، مشکلاتی بر مسائل کشور افزوده است.

قائم‌دادن کار و تولید در جامعه، از مهمترین عوامل فرهنگی، وابستگی اقتصاد کشور به خارج، تعدد و ناهماهنگی در سیستم پرداخت‌های کشور، مشکلات بیکاری و تورم از عوامل مهم اقتصادی و ضعیف بودن روحیه کار گرومی، نبودن جایگاه کار و تولید از لحاظ اجتماعی و مسائل منبعث از ویژگی‌های جمعیتی کشور، از مهمترین عوامل اجتماعی هستند که موجب تقلیل بهره‌وری در کل جامعه و همچنین در سازمان‌های دولتی ایران می‌شوند. مهمترین متغیرهای درونی که در بهره‌وری مؤثرند، عبارتند از:

- در سازمان‌های دولتی روز به روز بر کمیت نیروی انسانی افزوده شده و از کیفیت‌اش کاسته می‌شود.

- فضای اداری در وضعیت غیراستاندارد قرار دارد.

- حقوق و دستمزد در سازمان‌های دولتی روزانه توجه به بهره‌وری تعیین می‌گردد.

- مقررات اداری بر روحیه عدم اعتماد مبتنی است که موجب اتلاف منابع و تطویل مراحل انجام کار می‌شود.

- به دلیل ضعف مدیریت و یا به علت مشکلات موجود بر سر راه اعمال مدیریت، تخصیص کارای منابع صورت نمی‌گیرد.

- حدود تمرکز و عدم تمرکز مبهم بوده و علاوه بر سرگردانی مردم موجب اتلاف منابع و افزایش هزینه‌های اجتماعی می‌گردد.

- روش انجام کار عمدتاً به برقراری «رابطه» مبتنی است تا «ضابطه». این عامل و همچنین استفاده‌های سازمان‌های دولتی از تکنولوژی‌های کهنه و

قدیمی، هم به ترویج فساد اداری می‌انجامد و هم بهره‌وری را تقلیل می‌دهد.

- بهره‌وری در سازمان‌های دولتی ایران علیرغم ورود تکنولوژی پیشرفته، رو به افزایش نبوده است، زیرا:

صورت کسر بهره‌وری (تولید/کار) در سال‌های بعد از انقلاب به‌ویژه بعد از شدید جنگ تحمیلی و محدود شدن درآمدهای حاصل از فروش ثروت نفت کاهش یافته و در اثر آن سطح زندگی در جامعه پائین آمده و به دلیل توزیع نامتعادل درآمدها در جامعه سطح زندگی درصد اندکی از گروه‌های درآمدی بسیار بالا رفته و در عوض اقشار کم درآمد از رشد منفی اقتصادی سهم بیشتری برده و با از دست دادن قدرت خرید خود، فقیرتر شده‌اند. از طرف دیگر، خرج کسر یعنی میزان کار، از لحاظ کمی افزایش یافته ولی از لحاظ کیفی افت کرده و نتیجتاً حاصل کسر تولید/کار در سازمان‌های دولتی ایران کاهش یافته و این امر خود بر مشکلات کشور افزوده است.

در این کتاب به مفهوم امنیت اقتصادی و عوامل مؤثر بر آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم. نتایج حاصله از مطالعه نشان می‌دهد که متغیرهایی مانند تورم، فقر و محرومیت، بیکاری و نابرابری‌های درآمدی از مهمترین عوامل اقتصادی تهدیدکننده امنیت در جوامع می‌باشد و تلاش و گسترش آن‌ها می‌تواند موجبات بی‌ثباتی در جامعه را فراهم آورد.